

Anmeldelse

Benjamin M. Friedman, *Religion and the Rise of Capitalism*, Alfred A. Knopf 2021, 534 s., \$ 37,50.

Den moderne økonomiske videnskab begynder med Adam Smiths *The Wealth of Nations* (1776) og har sine rødder i oplysningstænkningen. Det er her vi finder ansatserne til et opgør med merkantilisme og protektionisme til fordel for en åben kapitalistisk markedsøkonomi, hvor det enkelte individs velstående bidrager til nationernes velstand. Men er det nu også så ligetil? Den amerikanske Harvard-økonom Benjamin M. Friedman forsøger i sin nye bog *Religion and the Rise of Capitalism* (2021) at tage livtag med den økonomiske videnskabs opkomsthistorie og tilføje nuancer til fortællingen ved at undersøge religiøse idéers indflydelse på den økonomiske tænkning. I den forstand har bogen et naturligt slægtsskab med andre værker som undersøger forholdet mellem religion og økonomi, ikke mindst Max Webers *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd* fra 1905 og den engelske økonomihistoriker R.H. Tawnys modsvar *Religion and the Rise of Capitalism* (1922) – en titel Friedman har lånt. På trods af dette slægtskab engagerer Friedman sig ikke i værkerne, selvom han både metodologisk støtter sig op ad og leverer et mindre historisk korrektiv til Webers tese om den protestantiske etik. Det sidste skyldes at Friedman overvejende fokuserer på *tænkningen* om økonomi, ikke selve den økonomiske praksis. Derfor begynder Friedman sin undersøgelse mere end hundrede år før Weber og fokuserer på David Hume, Adam Smith og andre af det 18. århundredes økonomiske tænkere, for det er ifølge ham dér, det store vendepunkt i den vestlige verdens økonomiske tænkning finder sted. Men selvom denne "Smithian revolution" er et barn af oplysningen (den skotske), så er det afgørende, ifølge Friedman, at disse tænkere, inklusive Smith og Hume, på væsentlige punkter er formet af religiøse tanker, som i deres samtid var højaktuelle. Som han skriver: "The historical image of economics as a product of the Enlightenment is accurate. The idea that because of this parentage economics has been uninfluenced by religious thinking is not" (s. 413).

Friedman stiller allerede i indledningen bogens centrale spørgsmål: "Where do our ideas about how the economy works, and our views on economic policy, come from?" (s. ix). *Religion and the Rise of Capitalism* er således en idéhistorisk undersøgelse af den moderne økonomiske tæknings tilblivelseshistorie, samtidig med, at undersøgelsen er orienteret ud fra nutidige forhold. Med andre ord er bogen en undersøgelse af, hvordan er det gået til, at vi i dag tænker om økonomi som vi gør. Spørgsmålet besvarer Friedman ved at pege på religion, og bogens centrale argument er, at vores moderne idéer om økonomi ikke kun stammer fra oplysningen, men har rødder i en religiøs,

nærmere bestemt kristen protestantisk, tænkning. Samtidig med dette påpeger Friedman, at dette forhold er uerkendt. Bogens ærinde er derfor netop at påpege denne arv og ekspliciterer hvordan dens fortsatte indflydelse skal forstås. Fokuset i bogen er langt overvejende på udviklingen i USA, og bogen er således også orienteret ud fra de seneste års amerikanske politiske begivenheder. Dette ses tydeligt i bogens afsluttende kapitel, hvor de sidste sætninger indeholder en appel til fastholdelsen af demokratiske idealer om oplyst samtale og forsøg på at forstå dem man er uenige med (s. 415). Dermed forflyttes undersøgelsen af sammenhængen mellem religiøse idéer og økonomisk tænkning inden for den økonomiske videnskab i det afsluttende kapitel 15 "Economics in the Public Conversation" til en samtidsanalyse af den bredere amerikanske befolknings religiøse overbevisningers betydning for deres holdninger til økonomisk politik og værdier (s. 387-415).

Bogen består af i alt 534 sider fordelt på en indledning og 15 kapitler med noter, bibliografi og et index. Hvor indledningen præsenterer bogens ærinde, sætter det første kapitel "Economics, Politics, and Religion" rammen om undersøgelsen ved, med henvisninger til blandt andre Albert Einstein, Ralph Waldo Emerson og Alfred North Whitehead, at gå til idéen om en bagvedliggende verdensanskuelse, som – ofte uerkendt – påvirker menneskers tænkning, om de vil det eller ej. Hermed foretager Friedman et strategisk greb, der etablerer et perspektiv på de historiske aktører som muliggør at det teologiske tankegods uerkendt sniger sig ind i blandt andet Humes ateistiske og Smiths muligvis deistiske tænkning (s.6-8). Friedmans tese er overbevisende; men det er hans argumentation ikke altid. Blandt andet argumenterer han for Smiths tilknytning til bestemte tankestrømme og tænkere ud fra om han ejede deres bøger eller om nogle i hans omgangskreds kunne have været påvirket af dem og dermed have videregivet denne inspiration til ham, samt den kollegiale sammensætning på University of Glasgow. Det er interessant, men ikke altid helt overbevisende. Det er det derimod når Friedman argumenterer for at Smith ikke tænkte om sig selv som økonom, men først og fremmest var moralfilosof (s. 10), eller at videnskab og religion på Humes og Smiths tid ikke var modstridende, men derimod ofte sammenhængende og supplerede hinanden (s. 64), hvorved de idéer der eksisterede rundt om dem påvirkede dem (s.16, s. 226). Med baggrund i idéen om en tidsåndspræget verdensanskuelse som baggrund for udviklingen af tidens tanker forsøger Friedman altså at rekonstruere religionens indflydelse på verdensanskuelsen i Smiths tid og frem og derved dens implicite eller eksplicite indflydelse på de tanker der udvikles. Et andet grundsynspunkt i Friedmans fremstilling, som han finder inspiration til hos Thomas Kuhn, er, at en videnskabelig disciplin er mest åben for påvirkning og prægning udefra når den er i sin etableringsfase, hvorefter den sidenhen konsoliderer sig, bliver mere stabil og mindre modtagelig for ydre indflydelse (s. 10-11). Deraf udleder han at den økonomiske videnskab som Hume og Smith står fadder til, var særligt underlagt indflydelser fra deres samtidige samfunds kulturelle (og religiøse) strømninger og sociale forhold (s. 11). Han mener også at økonomividenskaben når en grad af modenhed, hvor den ikke længere bliver påvirket i sit teoretiske grundlag af samfundsmæssige forhold og forandringer, men kun i sin metode og anvendelse (s. 314. 350. 389f.),

hvorimod den bredere offentlighed ikke kan skelne mellem religiøse og økonomiske spørgsmål (s. 390f.). På trods af disse lidt underudfoldede grundpræmisser er bogens samlede argument om religionens indflydelse på den moderne økonomiske tænkning samt dens fortsatte virkning som en dybdestruktur i denne tænkning, overbevisende.

Igennem bogen undersøger Friedman altså de teologiske debatter og forandringer i den teologiske tænkning, som har haft en indflydelse på udviklingen af den moderne økonomiske tænkning, der får sin første væsentlige formulering i Smiths arbejde, og som sidenhen udvikler sig frem til en egentlig selvstændig videnskabelig disciplin. Som nævnt er Friedmans fokus overvejende på udviklingen i USA, og dermed er det de store debatter i den engelsktalende protestantisme, indledningsvist særligt den reformerte tradition, som han behandler. Dette gør at bogen falder i to overordnede dele, nemlig en første del, som handler om udviklingen i England i det 16. til 18. århundrede (kap. 2-6), og en anden del, der fokuserer på USA fra det 18. og frem til 20. århundrede (kap. 7-14), inden bogen afslutningsvis behandler nutidens USA (kap. 15). Selvom bogens fokus er på religion, begynder Friedman med moralfilosofiske diskussioner, vigtige for Adam Smith, om hvorvidt egeninteresse kan bidrage til det fælles gode. Friedman ser Smiths berømte metafor om markedets usynlige hånd som et forsøg på at etablere en teori efter det nye newtonske videnskabsparadigme om mennesket og dets kollektive livsformer (*a science of man*), som kan forklare det egeninteresserede individs handlingers effekter for det fælles gode. I den forstand bliver den usynlige hånd til et teorem der får systemet til at hænge sammen, og som med det frie marked som grundlag forklarer sammenhængen mellem egeninteresse og det fælles gode, mellem individets velstående og den fælles velstand. Det interessante ved Friedmans argumentation er, at han ser udviklinger inden for teologien som grundlaget for at der pludseligt kan tænkes på denne måde som Smith gør om egeninteresse. Dermed bliver det de teologiske debatter fra omkring Smiths levetid som er centrale for at forstå, hvordan Smiths tænkning tager sig ud som den gør. Ligesom Friedman efterfølgende undersøger transponeringen af disse debatter til USA og deres udvikling der.

Det helt afgørende for Friedmans forståelse af religionens indflydelse på økonomisk tænkning er bevægelsen væk fra en ortodoks calvinsk teologi med en streng prædestinationslære og dens fokus på menneskets gennemkorrumperede natur og dens opfattelse af menneskets formål i verden som det at prise gud, og henimod en teologisk forståelse af mennesket som et væsen med en fri vilje, som er god af natur, og som er sat i verden for at leve i glæde. Friedman ser i modsætning til Weber altså ikke ansatsen til kapitalismen i den calvinske prædestinationslære, men derimod i slækkelsen af prædestinationslæren og i bevægelsen væk fra den som begynder med den hollandske reformerte præst Jacob Arminius (1560-1609), navnefader til arminianismen. De arminianske tanker om menneskets ansvar fik sidenhen stor udbredelse gennem John Wesley og metodismen, hvorved de får en afgørende betydning for udviklingen af protestantisme i Amerika. Med denne teologiske omforståelse af mennesket, hvor det, i modsætning til den strengt calvinske lære, har muligheden for af egen vilje at handle moralsk godt med indsigt i sine egne bevæggrunde og det dermed er (med)ansvarligt for sin egen frelse og de verdslige kår det lever under, samt at denne verdslige

velstand er Guds mening med mennesket, får vi grundlaget for Smiths optimistiske tænkning om menneskets handlinger. Mennesket er en moralsk bevidst aktør, hvis individuelle handlinger kan komme det fælles til gavn og det frie marked er den mekanisme som muliggør dette: "these religious ideas – the natural goodness of man in contrast to inborn depravity, the central role of free human choice and action in contrast to predestination, and the design of the universe not solely for the glorification of God but to promote human happiness too – by extension carried implications for how to think about the secular world" (s.165). Parallelt med denne debat om det enkelte individ identificerer Friedman endnu en afgørende teologisk diskussion, der angår samfundets rolle. Denne diskussion drejer sig om forståelser af tusindårsriget og det afgørende spørgsmål om hvorvidt samtiden skal fortolkes præmillenaristisk eller postmillenaristisk: Vil verden som vi kender den, ende inden tusindårsrigets komme, eller er tusindårsriget en fortsættelse af denne verden? Holdningen hertil har afgørende betydning for menneskets væren i og engagement i verden. Friedman undersøger disse teologiske diskussioners udvikling både i England og USA over den engelske borgerkrig og splittelser i The Church of England og The Church of Scotland, videre til de store amerikanske vækkelsesbevægelser og frem til uoverensstemmelserne i det 19. og 20. århundrede mellem The Gospel of Wealth, The Social Gospel og de evangeliske bevægelser. Men samtidig med dette ser han også på hvordan denne oprindeligt religiøse debats positioner genfindes i økonomiske diskussioner om spørgsmål om frihandel eller protektionisme, laissez-faire økonomi eller statslig indblanding, i spørgsmål om hvor meget statslig indblanding og senest i en diskussion af amerikanske vælgeres kontra-intuitive adfærd i forhold til økonomisk politik.

Bogen er en fin præsentation af protestantismens udviklingshistorie i USA, samt af hvordan teologiske forandringer har sekulære implikationer og vice-versa. Den teologiske og moralfilosofiske kontekstualisering af Adam Smiths tænkning er også oplysende, men særligt interessant er det, når Friedman viser hvor stor tilstedeværelse der var af folk med kirkelige hverv i den tidlige akademiske økonomividenskab i USA og i The American Economic Association, grundlagt i 1885: Ud af 181 oprindelige medlemmer var der 23 præster (s. 313-328). Det væsentligste ved bogen er dog at den bidrager til samtalen om sammenhængen mellem religion og økonomi. Desværre gør den dette uden selv at engagere sig i denne igangværende samtale. I stedet fremlægger den en interessant og oplysende (idé)historisk undersøgelse af økonomisk tænkning og amerikansk protestantisme.

*Erik Sporon Fiedler, post.doc., phd.
Det Danske Institut i Rom*